

Tvärnö

Förr och Nu

FHA

FRÅN
CIRKELVERKSAMHETEN
1991

TVÄRNÖ FÖRR OCH NU 1991

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	SID
Tvärnö förr och nu.....	1.
Utställningen.....	4.
Efterträff med supe.....	12.
Sommarstugan (dikt).....	13.
Sven Mattsson berättar.....	14.
Energi (dikt).....	18.
Stortvätt.....	19.
En höstutflykt.....	21.
Soldatliv. (Båtsmän på Tvärnö och Värblingsö-Marka)	23.
Rysshärjningar.....	30.

TVÄRNÖ FÖRR OCH NU

När vi den 22 augusti 1987 samlades till den första träffen i det gamla skolhuset på Tvärnö för att fördjupa oss i vår ös och dess innevänares historia under mottot TVÄRNÖ FÖRR OCH NU kunde väl ingen ana att verksamheten skulle fortsätta ännu under år 1991 - fem år senare. Ser vi på resultatet finner vi att knappt hälften av gårdarna fått sin historia dokumenterad. I samhället för övrigt framhålls kravet på rationaliseringar för att påskyn- da produktionen och nödvändigheten av att dra ner på personalen. Dessa krav har tursamt nog inte ställts på vår verksamhet. Trots "naturlig avgång" är deltagarantalet fortfarande lika högt och utbytet av verksamheten avsevärt större än vad som kan utläsas ur gjorda skriftliga redvisningar.

TVÄRNÖ FÖRR har vi i viss mån lärt oss känna genom bevarade gårdshandlingar, kyrkans och häradsrättens arkiv och genom min- nesgoda berättare födda i början av detta århundrade.

Visst var livet helt annorlunda då, under 1700- och början av 1800-talet. Inga landsvägsförbindelser, ingen telefon eller elektricitet. Inga tidningar, men dem saknade man inte heller, eftersom gemene man varken kunde läsa eller skriva. Trots det var Tio Guds bud och Luthers katekes välbekanta, och få var det som inte kunde rabbla upp dem utantill.

Någon allmän social trygghet existerade inte, men man stödde varandra på ett helt annat sätt än idag. Barn och ungdom var sysselsatta utan anlitande av utbildade terapeuter och gamla och sjuka behövde inte känna dagens ensamhet eller överskrida gränsen till det eviga utan att någon saknade dem under flera månader.

Finns det då inget, som är sig likt än idag? Jo, förvisso! Bland annat klagomålen över de höga skatterna. Men då drogs ingen preliminärskatt månadsvis utan man fick lägga undan under hela året till skatteuppbörden. Hade man inte lyckats därvidlag hade man att vänta besök av länsmannen. Men det var skamligt

och man gjorde i regel allt för att slippa grannarnas spe.

Visst är skillnaderna enorma när man jämför levnadsförhållandena för två - tre hundra år sedan och dagens. Men hur är det om man gör en jämförelse i ett kortare perspektiv. Vad har hänt under de senaste 30 - 40 åren.

Bron vid Tuskö Täppan invigdes redan år 1946 och några år dessförinnan hade man fått telefon och elektricitet till ön. Trots detta var Tvärnö fortfarande en avfolkningsbygd. I och med att skolan stängdes tycktes ödesdomen för öns framtid vara definitiv. Antalet bofasta öbor minskade oavbrutet.

Öns naturliga charm och de kvarboendes gästvänlighet lockade snart jäktade stadsbor ut till fagra stränder med glittrande vatten och ren luft. Ryktet om det fagra och gästvänliga Tvärnö spred sig och särskilt under 1950 och -60-talen ökade antalet fritidsboende markant, särskilt under sommarmånaderna. I regel kom säljare och köpare av fritidstomt väl överens och man hade ibland god hjälp av varandras tjänster. Men bekantskapskretsen blev i alla fall ganska snäv. Inte var man heller så särskilt angelägen om att tränga sig på från någotdera hållet. Man visste ju inte hur motparten skulle reagera. Och där gick vi, år ut och år in mer eller mindre som främlingar för varandra.

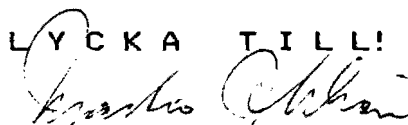
Den 22 augusti 1987 kom att bli en bemärkelsedag i Tvärnös historia. Överord - tycker någon, men det är faktiskt sant. Då samlades ett 20-tal Tvärnöbor i det gamla skolhuset, hembygdsgård sedan många år, men sällan använt. Gudstjänst en eller ett par gånger om året, något fiskerisammanträde o s v. Av cirkeldeltagarna var ungefär hälften fast boende på ön och resten fritidsboende, en del även under vinterveckosluten. Hälften av vardera könet. Aldrar mellan 30 och 80 - 90 år. Alla var vi intresserade av att veta mer om den ö vi bebodde, om tidigare generationers liv och leverne, om tidigare seder och bruk men också om de olika deltagarna i cirkeln. Vad det gemensamma arbetet i cirkeln betytt beskrevs allra finast, tycker jag, av en av våra äldsta kamrater när han med varm,

övertygande röst sa: Varför lärde vi inte känna varandra mycket tidigare!

För mig personligen har det varit en stor förmån att med cirkelmedlemmarnas hjälp och stöd kunna tränga in i Tvärnös tidigare historia. Det förtjänstfulla arbete första årens parallellcirkelar under Inga-Majas ledning bidrog med inte att förglömma.

För att ostört kunna fortsätta mina forskningar om Västra Tvärnö by och öns övriga hemman men också för att cirkelverksamheten skall kunna få en förnyelse gläder det mig att Inga-Maja åtagit sig uppgiften att åter leda cirkelarbetet. Jag uttalar min förhoppning om ett fortsatt intresserat deltagande och mitt

LYCKA TILL!

TVÄRNÖ FÖRR OCH NU

UTSTÄLLNING 12 - 14 JULI 1991

Redan vid första cirkelstarten sommaren 1987 började vi som hade **"Seder och bruk i början av seklet"** på vårt program att tala om att anordna en utställning av det, som fanns samlat i gårdarna på Tvärnö.

Det dröjde innan vi kom igång. Kanske beroende på att vi var medvetna om att det skulle krävas en mycket omfattande arbetsinsats.

Då även hembygdsförening började fundera på utställning beslutade studiecirkeln och hembygdsföreningen att bli samarrangörer och även inbjuda föreningen Tvärnö hembygdsgård att delta, eftersom utställningen lämpligen skulle hållas i skolan.

Budget upprättades och anslag söktes hos kulturnämnden i Östhammar. Vi beviljades 3.000 kronor. Studieförbundet Vuxenskolan i Östhammar gick också in som medarrangör och utlovade anslag upp till 2.000 kronor. Med dessa anslag som grundplåt kunde vi så sätta igång.

En kommitté bildades, bestående av Sonja Edin, Anne-Marie Pettersson, Bertil Eriksson, Anita Åström, Inga-Maja och Martin Ahlsén från studiecirkeln samt Nils Sandblom från hembygdsföreningen. Föreningen Tvärnö Hembygdsförening representerades vid ett par tillfällen av sin ordförande Sven-Olof Söderström.

Till kommittéen adjungerades bl.a Kerstin von Malmberg, som åtog sig att svara för serveringsverksamheten och Berit Ruhne som lotteriansvarig inom hembygdsföreningen. Inga-Maja Ahlsén utsågs till huvudansvarig för utställningen. Kommittén genomförde 7 sammanträden.

Så började det roliga arbetet med att inventera textilier, föremål och redskap i gårdarna. I samband med våra dagliga cykelturer till Raggårön tittade Martin och jag ofta in till Amy och Sven Mattsson i Norrgården, som från första början var intresserade av att ställa ut.

Amy Mattssons linneskåp kunde göra vem som helst lyrisk. Fullt av de vackraste dukar, vävda av hemspunnet lin i konstfulla mönster, präktiga hemvävda handdukar och lakan och örngott från sekelskiftet med decimeterbredda handvirkade spetsar och broderier. Försplidd kvinnokraft kanske någon skulle säga idag, men tänk vilken kulturskatt.

Då Amy dök in i sina garderober och skåp fann hon kläder, som tillhört fastern Therese, som for till Amerika i unga år och gifte sig därute. Hon besökte sin hembygd på gamla dar. Sista gången vid 92 års ålder.

Det som fanns i Norrgården skulle, bara det, ha räckt för en utställning. I skänkar och skåp, i övervåningen, fanns nyttoföremål från gångna tider: matskedar av trä och det stora grötfatet, som alla åt ur tillsammans, reseschatull, slafat, jättestora slevar att röra i storgrytan med, redskap till linhantering, spinnrock m.m.

I bryggstugan fanns mängder av föremål och möbler. Nu var det dags för inventering, och i många fall blev det återseendets glädje för Sven Mattsson och hans Amy. Så återfanns t.ex den vackert blåmåla-

de smörkärnan, som man letat efter i flera år. En jättestor trefotsstekpanna, som använts över öppen eld togs ned från väggen och gjordes ren och fin. En stor hemgjord råttfälla var ett annat unikum. Byttor och stävor, brödspadar, karamellburkar med kungabilder, mjölskopor och näverdosoer.

Gamla stolar och många andra föremål var signerade PSD, vilket betyder Per Sundin. Denne kom i sin ungdom från Älvdalen i Dalarna och tog tjänst som dräng på Värblingsö. Sedemera fick han tjänst i Mellangården på Tvärnö, och så gifte han sig med Brita Andersdotter, änka efter Per Söderström. PSD tycks ha varit en synnerligen flitig och duktig slöjdare.

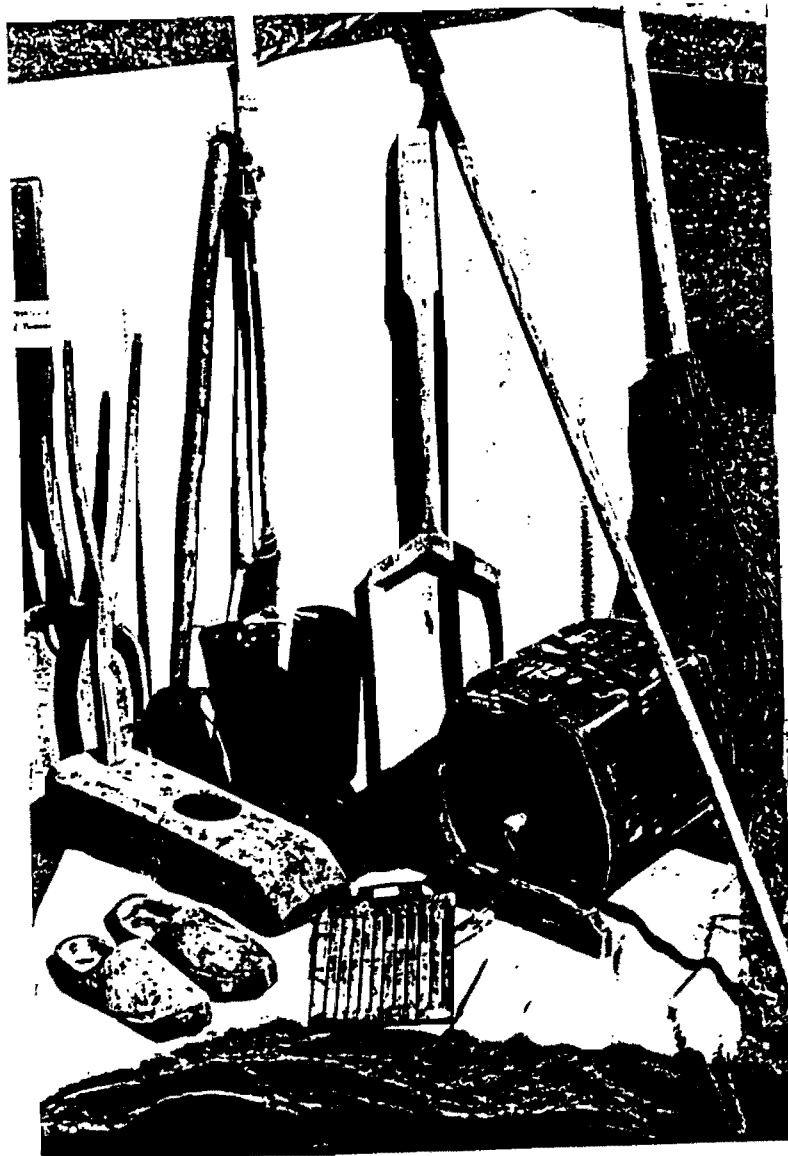

Vid ett besök i Norrgården sade jag, att där fanns ju en av Tvärnös största sevärdheter - Den gamla väderkvarnen. Skulle vi inte ta med den i utställningen? "Trappan är så dålig, så ingen kan gå opp", sade Amy, men Sven genmälde: "Vi kan göra en ny trappa". Och så blev det. Ny fin trappa med ledstång. Och inte bara det. Sven reparerade gårdsgården och lät göra en fin grind. Mågen Torsten Eriksson, nuvarande ägaren, och sonen Karl-Gustaf målade kvarnen vackert röd och taket svart. Amy, den präktiga kvinnan, sopade kvarnen invändigt, och t.o.m att hon kom med skurhinken och trasan. För fint skulle det vara.

Gårdsplanen ansades. Stenhällarna i närheten av kvarnen sopades rena med undantag för den lysande gula fetknoppen, som bildade ram omkring dem. Så hämtades gamla plogar och handgjorda redskap från rian, och gamla handkvarnar av sten, som det säkert krävts stor kraft att hantera.

Allt detta, som var för stort och för tungt att transportera till skolan, ställdes ut vid Norrgården.

I Mellangården, hos Anders och Eva fanns också mängder att ställa ut. Från ok för paroxar till hemgjorda träskor. Höga läderstövlar och stövelknekt med stativ, skomarkarläster, "vaskemaskin" av trä, som gungades som en vagg. En gång en revolution inom tvätthanteringen? Där fanns klappträ, vackert utsirad mangelbräda med rulle, lyktor av olika slag, selkrokar, slagor, många sorters verktyg, skära och ritslar, mjölkseparator, ostformar och kafferostare och mycket mycket annat.

Anne-Marie Pettersson från Västerbyn samlade ihop en egen utställningsavdelning från den Erikssonska gården. Där fanns gamla rakdon, resegrammofon, svepaskar, slaktmask, hemgjorda skidor och skridskor, skovlar, tjuga, gammal spånkorg med lock m.m det mesta samlat på ett bord täckt med hemvävda, färgglada dukar.

Astrid Johansson, f.d husmor i Mellangården ställde ut en mängd vackra broderier samt en brudsjal, som hennes farmor burit. Katekeser, gammal bibel och böcker, ullsax, bessman och rånjärn bidrog Astrid också med.

Gamla fotografier från gårdarna som, med välvillig hjälp av Håkan Källström, förstorats, monterats på kartong, sattes upp på skärmar och försågs med text.

I fonden ett jätteporträtt av Sven Söderström, just som vi minns honom. Han kändes närvarande.

Martin Ahlsén hade kopierat och ramat in en stor karta av Tvärnö med fastighetsförteckning. Anita Åström och Sonja Edin hade iordningställt en delutställning om skolan och Sonja dessutom en om fisket. Inom ramen för denna fanns utomordentliga fotografier av den siste fiskaren på Värblingsö, Nils Lindstedt.

Mats Edin hade en separatutställning om knopslagning, en teknik, som han också demonstrerade.

Skolsalen visades sig vara alltför liten för att rymma utställningen. Från grannen Hans Olsson lånades vackra järnbågar, som täcktes med presenning. På så sätt fick vi ytterligare ca 30 kvm yta utanför skolan till utställningslokal.

Konstnären Gösta Lewin, numera välkänd av de flesta tvärnöbor, hade målat förnämliga skyltar med norrgårdskvarnen i förgrunden på en skiva skänkt av Sven-Olof Söderström.

Svante Ahlsén, Danderyd, bidrog med layout till affisch.

I god tid före utställningen gjorde UNT, Östhammar en fin artikel om den kommande utställningen, med färgfoto av kvarnen, Sven Mattson m.fl. Andra utställningsdagen förekom ännu ett utförligt reportage med stor bild, som helt säkert lockade besökande till utställningen.

Utställningen annonserades i Annonsbladet och UNT.

Kvinnor bakade rågkakor, sockerkakor och småbröd. Dricka fraktades hem.

Dagen D närmade sig. Gode Gud ge oss vackert väder!!

Gud hörde vår bön. Fredagen den 12 juli sken solen. Skulle det komma folk?

Vilken dag! En fantastisk utställning. Framför vedboden stod ett vacket blå-vitt stånd, där tvärnösinka såldes på och utan smörgåsar. I bredd med ståndet kaffeservering. Bord dukade med blå dukar och tvärnöblomster. Lotteriförsäljning med förnämliga, skänkta priser.

Inne i skolan satt Amy Mattsson och spann på sin spinnrock, klädd i vacker blus och väst samt gammalt, randigt ylleförkläde. Hon avlöstes ibland av systemen Astrid Johansson. Den 90-åriga Märta Bauman visade också hon prov på sitt kunnande vid spinnrocken. Hon ställde dessutom ut bl.a en nysydd vacker duk i näversöm. Bertil Eriksson täljde fina linblad, Agnes Karlsson ställde ut och visade hur man knyter makramé.

Ute i solskenet gjorde Henry Söderström vispar och kvastar och Alf Pettersson och Anders Medin visade, hur det går till att knyta nät.

På landsvägen skymtade emellanåt ett ekipage med vacker häst framför gammal vagn med mässingslyktor. Bakom vagnen gick ännu en ridhäst. Kusken Björn Pihlgren var elegant i svart kostym och kubb. Såväl barn som vuxna kunde få en liten åktur. Tala om nostalgi!

Längs landsvägen och på parkeringsplatserna tätnade leden av parkerade bilar. Man kunde räkna ända upp till 70 bilar samtidigt. Allt löstes dock smidigt tack vare Raymond Kleis och hans fantastiska flickor, som dirigerade förarna vänligt med bestämt.

Utställningen började med att skolmamsellen Eva Brunnström, iklädd vacker sekelskifteskreation, med skolklockan ringde samman barn till sångstund. - Precis som i gamla tider, när det fanns gott om skolbarn på Tvärnö. Därefter hälsningstalade Inga-Maja Ahlsén och förklarade utställningen öppnad.

Martin Ahlsén gav alla tre dagarna glimtar ur Tvärnös historia. Öppningsdagen bidrog f.d tvärnöbon Gunnar Blomqvist med dragspelsmusik. Evald Mattsson spelade, sjöng och berättade skärgårdshistorier på lördagen, och den sista dagen svarade "Handklaver och Kärlek" för det kulturella inslaget.

Folk strömmade till från när och fjärran, bl.a från Uppsala, Stockholm, Söderfors och Hållnäs. Hit kom de, som hade sina rötter härute, och var man gick kunde man höra glada utrop av återseendets gläde. Många fick nya vänner och bekanta.

Har Tvärnö någonsin tidigare samlat så mycket folk? Vi uppskattade besökarna till ca 700.

Det blev en bygdens manifestation. Ett sjuttiototal personer var på något sätt engagerade i arbetet med utställningen, och 17 stycken ställde ut.

Utställare utöver redan nämnda var:

Bertil Eriksson	Eva och Torsten Persson
Kerstin och Erik Haglund	Erik Strand
Birgitta och Hans Olsson	Gertrud och Jan Rydh
Agnes och Peter Nobel	Sven-Olof Söderström

En särskild eloge bör ges till Kerstin von Malmborg, hyresgästen i skolan, som så välvilligt ställde sitt kunnande och sitt hem till utställningens förfogande.

Försäljningen vid utställningen gav ett gott överskott, som arrangörerna hoppas skall bidra till att levandegöra Tvärnö som var för det Tvärnö som är.

Inga-Maja Ahlsén

E F T E R T R Ä F F M E D S U P É

Många av oss som arbetat med utställningen kände ett behov av att träffas igen för att summera intrycken och för att byta fotografier från de lyckade dagarna.

Vi bildade en liten kommitté, som skulle svara för arrangemangen, och så skickade vi ut inbjudan till träff med supé lördagen den 21 september i Tvärnö skola. 37 av de inbjudna tackade ja. Det blev en alldeles lagom grupp i den lilla skolsalen, som för kvällen var vackert dukad och blomstersmyckad. Maten bestod av varmrökt lax med god sås, bröd och smör, kaffe och tårta.

Hembygdsföreningens vice ordförande Torsten Eriksson hälsade välkomna, och sonen Mikael underhöll på medförd synth.

Raymond Kleis överlämnade en gåva i form av ett troll till Martin och mig från studiecirkeln, hembygdsföreningen och föreningen Tvärnö hembygdsgård för insatser inom cirkel- och utställningsverksamheten. Vi framförde vårt djupt kända tack.

Svante Ahlsén hade framställt ett vackert diplom, som under kvällen tilldelades dem som medverkat vid utställningen. Ej närvarande medverkande fick sina diplom på annat sätt.

Så var då utställningen definitivt slut. En ekonomisk grundplåt finns för kommande arrangemang på Tvärnö, vilket tillkännages för de som känner för att engagera sig.

Inga-Maja Ahlsén

Den här fina dikten har Agnes Carlsson klippt ur tidningen Kvälls-
stunden.

Sommarstugan

Det är getingar, brännässlor,
myggsurr om natten
Det är spindlar och huggormar,
långt efter vatten
Det är sju kilometer till
närmsta affär
Det är giftiga svampar
och skräpiga bär
Det är sot ifrån spisen
som jämt ryker in
Det är förklä' och jeans
när man vill vara fin
Det är gäster som kommer
med tårta från staden
Det är råttor i källarn
och grodor bland bladen....
Du, säj, MÅSTE vi åka till
stugan i år?

Det är doft från jasmin
vid mitt sovkammarfönster
Det är dagdroppepärlor
i spindelvävsmönster
Det är prästkragar, blåklockor
blomster som lockar
Det är glömd telefon
ingen TV som pockar
Det är fåglar som drillar
och harar som leker
Det är gräset som barfotafötterna smeker
Det är skogen så vänlig
och skogssjön så stilla
Det är lugnet där ingen vill
någoting illa
Det är långt ifrån världen
med alla bekymmer
Det är lugnet så ljuvligt
när aftonen skymmer....
Du vi åker väl SÄKERT till
stugan i år?

Tintomara

SVEN MATTSSON I NORRGÅRDEN BERÄTTAR

Sven föddes på Länsö 1909. Fick inte leka, som barn gör nu. Måste börja hjälpa farsan vid tio års ålder. På sommarlovet fick han vara springpojke och rensa och gallra den stora rotåkern, och morötter. Stora fodermorötter åt hästarna. Gick inte i lagårn. Det var mammas och systrarnas jobb. Det var fyra syskon, två flickor och två pojkar. Den yngre brodern fick också gå i lagårn, men Sven hade turen att få sköta hästarna. Det var först, när han blev gift med gumman, och kom till Tvärnö, som han blev kogubbe, skrattar han.

Man fiskade mycket på Länsö. Not och ryssjor och nät på vårarna. Brax, gädda, gös, strömming och allt möjligt. Sålde fisk. En gubbe på Frebberholm köpte en stor fisksump, och han köpte upp levande fisk och körde in till Stockholm och sålde. Han hade mycket fisk, hundratals kilo i båten. Köpte upp fisk på Länsö, Tuskö och Tvärnö. Hade en sump för varje fiskslag.

Det tog 7-8 timmar till Stockholm genom Vaddö kanal. Lade till vid Strandvägen. Sålde på Hötorget. Sven fick ledigt och följde med en gång, när han var arton år. Det var roligt. Första gången i Stockholm. Roligt värre.

Sumpgubben bjöd på Skansenteatern. Dom bodde på hotell och fick fin mat. Han var bussig. Det var många konkurrerande sumpgubbar. Den, som kom först fick bästa platsen. Det var bäst i ett hörn. Man måste vara bråd på mornarna för att få bästa platsen.

Det var två gårdar på Länsö. Svens farmor och en gammal tant bodde i en gård.

På vintern var det en gubbe, Dövkalle, som brukade åka omkring och skomakra. Sy skor åt allihopa. Var ett par veckor i huset. Man lämnade in hudar för beredning till skoläder. Kalle tog mått på allihopa, drängarna, farsan, morsan och barn. Det var göra det att skomakra åt så många. Man var nyfiken. Man var inte så gammal. Man skulle sitta bredvid och titta på hur han sydde med långa becktrådar. Så hade han sylen i ena näven, och så slängde han ut med den andra. Man kunde få sig en kyss av sylen. Det gällde att akta sig.

Farmor spann becktråd av lin. Det var fin tråd, men han tog kanske fyra trådar och snodde ihop till becktråd. Blev litet grövre skor.

DET HÄNDE MÄRKLIGA SAKER

En vår då isen började gå och det blev öppet vatten, satt Dövkalle vid fönstret, så att han såg nedåt sjön. Då började det komma knipor. Skulle skjuta en massa knipor. Rysligt spännande. Då var dom ut på kvällen innan och gjorde i ordning stenskårar som dom skulle ligga bakom, så inte fåglarna skulle se dom. Så kom andra gubbar dit först och gick och satte sig i skårarna, som gubben hade gjort. Då blev dom ovänner. Det blev inget skomakra av för den där skomakarn då. Han kom hem igen och satte sig och titta. Då kom fåglar, och dom sköt och sköt, och fåglarna bara flög, och gubben satt och titta var gång det smällde. Han kunde förgöra bössan, så att det inte tog nånting på fåglarna. Det kunde bara bli några dun på vattnet.

Då kom granngubben dit, som hade tagit platsen. Dövkalle sa att ni gjordet inget där. Grannen var arg, men det gjorde inte nå, för han kunde bota bössan själv han. Det var såna där gubbar förr, som skulle göra jävelskap åt varann. Det var så där vid skytte. Det var det som var för jädrigt.

Men farsan fick sin bössa förstörd flera gånger. Det var en gubbe på Söderön. Förr i tiden skulle dom gå över åt Länsö och över Sandika till stan. Om inte isen bar kom Söderörarna över Länsö och lånade ekstock hemma vid oss och rodde över till andra sidan och gick sen till stan. Farsan hade bössan satt framme, så morsan var arg, för var gång den gubben kom, så titta han på bössan och syna på henne. Det rann bara blodvatten ur piporna. Sen fick han fara till Dövkalles koja och få bössan botad. Han hade nåt knep. Började med att skjuta talgoxe, och så läste han på någe vis och fick henne bra sen.

Farmor hon läste på djur, om det vart nå fel. Ibland kanske det kunde bota. Sven vet inte vad hon läste. Han bara såg på. Hon hade en kniv då se, och så gick hon runt djuret och läste. Och så högg hon in kniven i en stock och fortsatte så att läsa och hugga in kuiven i stocken för varje varv.

Ormbett läste hon också på. Djuren blev ofta bitna av ormar. Dom trivdes vid sjökanten. Hästar och får blev ofta bitna. Farsan lärde sig han med, men inget av barnen lärde sig. Man skulle inte lära av far. Det skulle gå från far till dotter och från mor till son. Visst kunde en pojke lära av far sin, men då hade det ingen verkan.

Sven fick en liten bössa av farsan till att skjuta ekorrar med, och sålde skinn till judar, som åkte omkring och köpte upp. Rävskinn köptes också, men det var göra att flå dom. Det skulle många ekorrar till en hel päls. Man fick inte många kronor, men man tyckte det var mycket om man fick en krona på den tiden.

När man blev större fick man cykel. Det var bara skogsvägar på Länsö, men man kunde komma över sjön till Kulla, och där blev det lite bättre väg. Men det var djupa hjulspår på vägarna. Man hade ballongdäck och karbidlampa.

Man träffade andra ungdomar på Östhammars marknad, och Amy, som blev hans duktiga "gumma" blev han bekant med på en bjudning vid Tuskö, strax efter hennes konfirmation.

Så småningom blev de ett äkta par, och Sven flyttade över till Tvärnö och Norrgården, som de övertog 1950.

Det var ju en fin gård, säger Sven, men när han flyttade dit fanns ingen bro över Tuskösundet. Den kom ju senare, och det blev också fin väg. Sven köpte traktor, men kusin Eskil i Kvarngärdet hann före. Han köpte en gammal med järnhjul och stora dubbar. Snart skaffade man också en bil i Norrgården. Det blev förstås en PV. Kanske år 1955. När bilen kom stod garaget redan färdigbyggt.

Sven har varit en kunnig, stark och arbetsam människa, som tillsammans med Amy gjort Norrgården till en mönstergård. Han har gjort om, både ute och inne. Flyttat väggar och byggt badrum. Visst har han haft sakkunnig hjälp, men mycket har han gjort själv. Han har lagt rörtak på många lador. Ett rörtak stoppar i ungefär 30 år. Man skar rör på isen under vintern och band ihop till kärvar. Långa, fina rör skulle det vara. Stänger under. Rundstänger. Han har 5 lador med rörtak, som han lagt själv. Nu börjar det snart bli dags att reparera. Han har också byggt många gårds-gårdar, åt sig själv och andra.

I Norrgården finns gott om gamla ting. Det skulle räcka till ett helt museum. Gamla handkvarnar finns i smedjan. De användes av Amys farfar för minst 150 år sen. "Finns mycket gammalt. Plogar och sånt. Man skulle plocka ihop, så det blev nästan som på Harg. Det finns grejer här, som vi inte såg på Harg. Körredskap, gamla. Torsten och jag har pratat om att ha gamla saker i lagårn. Tänk, om det händer medan jag lever och om jag orkar! Vi får köra på och riva ut och plocka fram allt gammalt. Allt till lin finns i rian. och i kvarnen finns mycket grejer. Bara sämst att jag börjar bli för gammal så jag duger inte till. Man rår ju inte lyfta såna där grejer. Men jag skulle ju kunna vara med och befalla", säger Sven med glimten i ögat. "Vara befallningsman".

Sven tycker att det är synd att sluta med gården nu, när det blivit så fint. Men det är ju tur, att det är barn, som tar över. Hade varit andra hade man väl fått flytta därifrån. Fått flytta till stan. Men nu får han och Amy bo kvar på sin älskade gård till glädje för dem och för alla deras vänner.

Det här berättade min gode vän Sven för mig den 8 september 1990. Vi satt i Norrgårdens vackra sal omgivna av gamla kära ting, som alla hade sin historia, och när vårt samtal var slut, väntade Amy som vanligt med kaffe och kakor.

Sommaren efter deltog Sven och Amy i den stora utställningen "Tvärnö förr och nu", och där fick de verkligen tillfälle att visa vad de kunde åstadkomma. Men därom berättas i artikeln om utställningen.

Inga-Maja Ahlsén

E N E R G I

Det har gått politik i energidebatten
och diskuteras nu uppå ett högre plan
att atomens kraft mer farlig är än vatten
hur slutet blir av detta, vet kanske bara Fan.

Det farligt är med energi, det vet vi nästan alla
för verkningarna av det har ju hela världen sett
den dagen en atombomb över människor fick falla
den svartaste av dagar, då människan sakna vett.

Det är det svarta spöket, som ännu smyger sakta
och sprider oro över land och folk
många äro kallade att farorna beakta
som för högre ideal vill göra sig till tolk.

Det tänkta idealet är naturens egna källor
med sol och vindars krafter, som intet skall förgöra
och slippa alla faror, atomens lömska fällor
samt olja gas och kol, som kan vårt liv förgöra.

Det är en önskedröm, en framtidsutopi
att alla människor skall få en god försörjning
till detta fodras även energi
när kraven stiger för en standardhöjning.

TORSTEN PERSSON

STORTVÄTT

En omständig och arbetskrävande procedur förr i tiden, innan elektricitet och maskiner kom och gjorde arbetet både lätt och roligt.

Stortvätt gjordes vår och höst. Däremellan tvättades förstås de kläder man hade på sig till vardags.

Vintertid kunde det vara besvärligt, kanske skulle kläderna sköljas i sjön, i en upphuggen vak i isen och det var ju kallt och ruggigt och händerna blev röda och nariga.

Stortvätten. Man fick börja med att koka lut, det gick till på det sättet, att man i en tunna (laggkärl) som rymde omkring 100 liter,, i botten lade några stavar (pinnar). Därefter spändes en jutesäck över kanten på tunnan och i den hälldes 2-3 hinkar aska, som sparats från köksspisen (av björkaska blev en ljus och fin lut). Vatten kokades i en gryta över öppen eld ute. Vattnet slogs kokande över askan och fick stå och dra över natten. Det fanns ett hål intill botten på tunnan med en träplugg, att dra ur och genom säcken silades då luten klar och fin.

Kläderna lades i blöt i kallt vatten över natten.

Så var det till att värma vatten i grytan på morgonen och gnugga kläderna med såpa mot en tvättbräda, ibland med en rotborste på smutsiga grova handdukar och sedan koka kläderna i grytan i den förut beredda luten. Det tog bort fläckar på vittvätten och den blev ren och vit.

Kulört tvätt tvättades bara i såpa.

Såpa förresten kokades ju också, särskilt under krigstid när det inte fanns att köpa. Man tog man tillvara fett vid slakt, fett från nötkreatur som kokades med en mindre mängd av den förut beskrivna luten, det blev en stark och smutslösande såpa.

Sedan tog man korgarna med de tvättade kläderna på en skottkärra eller körde med häst och kärra ned till sjön, om man hade sjönära, annars fick man hiva upp vatten ur brunnen och skölja där.

Man klappade kläderna med ett klappträ mot en bräda och sköljde emmellanåt, fyra-fem gånger skulle man doppa lakanen och så upp på brädan och klappa igen.

Det här var arbetssamma moment, men det roliga kom när man fick spänna en lina mellan träden på gården och hänga tvätten, en härlig syn en solig vårdag. Och så gott tvätten doftade när man fick ta in den torr och ren.

Sortera upp och så hjälpas åt att sträcka och vika. Lakan, handdukar och örngott och så mangla. Örngottsbanden skulle också veckas med en kniv. Fint skulle det vara när det sedan lades in i skåpen, som kanske hade glasdörrar så det syntes hur mycket vackert linne som fanns i huset.

Så var strykningen kvar, då fanns inga elstrykjärn, man fick värma strykjärnen på järnspisen och se till så de inte blev några sotfräckar på de rena vita skjortorna och blusarna.

Med allt det här arbetet hade hela veckan gått.

Nedskivet av Sonja med hjälp av Amy och Astrid.

EN HÖSTUTFLYKT

Den 31 augusti är det dags för årets studiebesök. Färden ställs till Forsmarks bruk.

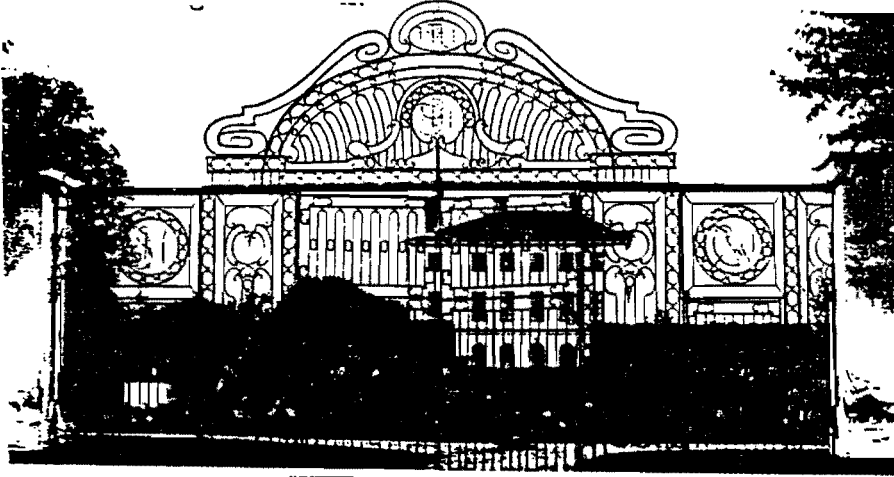
Vi som deltar är Sonja Edin, Bertil Eriksson, Astrid Johansson, Marianne och Raymond Kleis, Kerstin von Malmberg, Britt Marell, Amy och Sven Mattsson, Britt-Marie Sörensen, Anita Åström samt Inga-Maja och Martin Ahlsén.

Den här gången ska vi inte titta på kärnkraftverk och avfallshantering, utan stifta bekantskap med gångna tiders arbetsliv och kultur.

Vi börjar i bruksmuséet, som är inrymt i ett mycket gammalt hus, som tidigare varit spannmålsmagasin. Här finns ca 5.000 föremål, som gör att vi får en god uppfattning om det strävsamma och enkla liv, som levdes på bruket i gångna tider. Här finns så mycket intressant att titta på att vi skulle kunna dröja oss kvar mycket länge. Vår guide har mycket att berätta och visa, men vi har också avtalat tid för besök på herrgården, som numera ägs av Forsmarks Kraftgrupp AB. Den restaurerades för några år sen och används nu i första hand till konferenser och representation.

Vi lämnar muséet och vandrar Bruksgatan över 1700-talsbron. I dammens mitt står Poseidon med sitt ljuster, omgiven av näckrosblad, mäktiga träd skuggar oss med sina väldiga kronor. Till höger om oss ser vi värdshuset, bakom oss har vi den vackra brukskyrkan i nyantikstil, och framför oss den storslagna herrgården.

Herrgårdsmiljön är magnifik. Så helt annorlunda mot den vi sett i bruksmuséet. - Porslin, glas, siden, gobelänger, målningar, stilmöbler. En miljö för människor med makt och pengar och med förmåga att skapa och förvalta. Sista enskilda ägare var släkten af Ugglas

Vi njuter av allt det vackra. Men nu börjar vi längta efter innehållet i kaffekorgarna. Det har allt varit litet kinkigt med vädret. Ibland har molnen hängt tunga, och ibland har det kommit en skur, men nu när vi ska gå ut strålar solen och förstärker den storslagna engelska parkens intensiva grönska. Vi slår oss ner i gröngräset vid musikpaviljongen och plockar fram vår förtäring. Så har vi åter en trivsamt stund tillsammans, som vi alltid brukar ha i vår studiecirkel.

Inga-Maja Ahlsén

SOLDATLIV

Båtsmän på Tvärnö och Värblingsö-Marka

Den indelte soldaten är en del av vår hembygd och historia.

Redan år 1634 beslöt regeringen att lägga alla utmed sjösidan belägna socknar under båtsmanshållet och härmed lades den grund för båtsmansinstitutionen på vilken denna huvudsakligen vilat under två och ett halvt århundrade.

På 1680-talet omorganiserade Karl XI försvaret och det s k yngre indelningsverket tillkom och som sedan bestod fram till 1901. Indelningsverket var ett system för lokal användning av skatteintäkter och principen för all indelning var att en grundskatt, som all skattejord i Sverige skulle erägga till Kronan, utnyttjades direkt på platsen. Istället för att samla in skatten från alla de skatteskyldiga gårdarna i landet lät man framförallt militären, men även civila tjänstemän, bosätta sig ute på landsbygden och få sin utkomst direkt från en eller flera gårdar.

Systemet medförde att varje båtsman dels fick någonstans att bo, dels fick sin lön från gårdarna. De skatteskyldiga gårdarna roterades (indelades i rotar) så att flera gårdar, vanligen 2-3 tillsammans, anskaffade och utrustade en soldat. Bönderna i en rote slapp utskrivning själva i utbyte mot att de rekryterade och underhöll en soldat.

Roten med sina 2-3 hemman fick ett båtsmansnummer. Ett av hemmanen, vanligast det mest betydande, kallades stamrote eller huvudrote och vars ägare såsom roteförman, ansvarade för hela rotelagets gemensamma skyldighet enligt kontraktet med soldaten. De övriga kallades strörotar eller hjälprotar. Soldattorpet var oftast beläget på stamroten.

Båtsmanshållet var flottans motsvarighet till arméns ständiga knekthåll och en båtsman var flottans motsvarighet till den indelte soldaten. I Öregrund, Östhammar och Norrtälje kallades han bösseskytt.

Roslags kompani utgjorde Upplands kustsocknar från Stockholm till Öregrund med städerna Öregrund, Östhammar och Norrtälje och var uppdelat på fyra båtsmanskompanier, (Södra Roslags 1. och 2. samt Norra Roslags 1. och 2.) om sammanlagt 529 båtsmän + fördubbling. Fördubbling innebar att samtliga frälserotar fram till 1810, var skyldiga att hålla en extra båtsman under krigstider.

Tvärnö och Värblingsö tillhörde Norra Roslags 1. kompani t o m 1874, därefter kallades det 4. kompaniet.

Det var rotens skyldighet att föreslå en soldat. Antagningen skedde sedan på särskilda rekryteringsmöten inför landshövdingen, oftast på Uppsala slott.

Soldaten fick inte vara alltför liten och klen till växten och han fick inte heller ha något lyte. Oftast var soldaten en reslig karl. Det finns ett talesätt som säger: "Rak karl i ryggen, går som en soldat".

I generalmönsterrullor kan man finna anteckningar om t ex soldatens längd, hårfärg och ögonfärg om hans vandel, om han har "god frejd" d v s gott rykte.

Mellan rotebönderna och soldaten skrevs ett Soldatkontrakt som skulle godkännas vid rekryteringsmötet.

Soldaten skulle ha Städsel och Laga samt årlig Lön och s k Hemkall.

Städsel utgjorde från 1 upp till 8 R.dr.

Lagan från 6 till 66 R.dr., allt för en gång och detta utgjorde rekrytens hela fasta bosättning.

Lönen utgjorde 1-4, högst 10 R.dr. årligen.

Hemkallet bestod av spannmål (råg, korn och havre), någon tunna potatis, 2-3 lass hö, lika mycket halm samt lite matvaror som kött och fläsk. Var det ett gott förhållande mellan rotebönderna och soldaten vankades det extra förplägnad av julmat.

Rotebönderna skulle hålla soldaten med ett torp där han kunde bo med sin familj.

Det var Drottning Kristina som i en resolution 14/2 1653 ålade varje rote att inom tre år "förskaffa sin båtsman nödtorftigt hus, som är en stuga, fähus och ett pörte". Detta var en stor förbättring för båtsmannen som nu fick ett eget hus att bo i, från att tidigare ha bott inhyses hos någon bonde.

På många håll kämpade bönderna mot detta som de ansåg som en extra pålaga men så småningom kom torpbyggena igång.

Bostaden var fram till 1800-talets första hälft relativt liten. Ett inte ovanligt mått var då ca 8x7x3,5 alnar (ca 20 kvm).

Under 1800-talet växte dock torpet i storlek. Torpet byggdes efter bestämda föreskrifter med stuga samt med nödiga uthus för några kreatur. Enligt en överenskommelse inom Uppsala län 1835 skulle bostadshuset

vara 12x8 alnar (ca 35 kvm) och delat i stuga, förstuga och kammare. Först kom man in i förstugan, som leder vidare till själva stugan. Den stora öppna spisen fångar genast blicken, liksom geväret på ena väggen. Spisens andra sida vetter mot köket med öppen härd och en bakugn.

På stugans ena gavel sitter rotetavlan, som talar om torpets rotetillhörighet. Båtsmansnumret för Tvärnö var 95 och för Värmlingsö-Marka 100.

Tvärnö båtsmanstorp finns inte bevarat men låg först norr om vägen vid Branthagen. Som framgår av en karta från 1738 kallades stället "Västerlunds hage". På bilaga 5 är båtsmanstorpets markerat på denna plats.

Ett nytt torp byggdes senare vid Lunda, invid sjöstranden på gränsen mellan Öster- och Väster Tvärnö byar, där det i samband med laga skiftet 1845 avsattes ett tunnland av oskiftad mark. Se bilaga 6. Båtsmanstorpets låg sedan på denna plats fram till 1897 då roten vakantsattes.

Torpet för Värmlingsö-Marka finns vid Marka by och är bevarat och ägs av Östhammars hembygdsförening.

Till varje torp skulle höra 1/2 tunnland åker och äng som gav sammanlagt två sommarlass hö. För sina två kor hade båtsmannen rätt till mulbete. Under goda år kunde torpet även hålla några höns och en gris.

När soldaten tillträdde torpet skulle det vara uppsått och i gott skick genom rotens försorg men sedan fick soldaten själv sköta torpet men fick vanligen hjälp med körsorna av roten. Under kommenderingar skulle rotebönderna sköta om jorden.

Torpsyn hölls ungefär vart 3:e år. Soldaten, rotebönderna och militär samt en representant för civil myndighet skulle vara närvarande och protokoll upprättades över torpets brister och vad som skulle åtgärdas. Bönderna knorrade oftast men den militära representanten stod oftast på soldatens sida.

Soldaten fick sina vapen av Kronan men för utrustningen i övrigt svarade rotebönderna. Fram till mitten av 1800-talet då Kronan övertog ansvaret för all utrustning.

Livmunderingen, som soldaten skulle ha i fält eller vid högtidliga tillfällen, - soldaten paraderade ofta vid kyrkan på söndagarna och vid andra högtidliga tillfällen som t ex begravningar - förvarades i rotekistan som fanns förvarad hos rotemästaren. Kistan var försedd med ett ordentligt lås. Hemma på torpet fick soldaten inte använda soldatmunderingen, då skulle han ha enklare kläder.

I fredstid skulle soldaten en till två gånger om året infinna sig vid sitt förband för att öva. Soldaterna från Tvärnö och Värblingsö-Marka skulle samlas vid Hargs bruk. Därifrån fick de marschera till fots eller också blev de skjutsade av rotebönderna till lägerplatsen. Rotebönderna skulle även förse soldaten med färdkost.

Övningarna på lägerplatsen gällde t ex marscherandet. Marschtakten var 100 steg i minuten och marscherandet gick fram och tillbaka över exercisheden i spikraka linjer och med stram hållning.

Efter den grundläggande utbildningen tjänstgjorde båtsmännen längre eller kortare tid på olika fartyg.

En soldat skulle vara nykter och skötsam. Den som gjorde sig skyldig till brott, någon förseelse hemma på roten eller i tjänsten, kunde i värsta fall ådömas dödsstraff. Andra straff var arrest, spöstraff eller gatlopp.

Arreststraff kunde förstärkas genom att soldaten fräntogs sina sängkläder. Gatlopp gick så till att den dömda fick springa mellan två led av soldater som slog honom med käppar. Detta var ett vanligt straff för den som spelade om pengar.

På 1840-talet blev en båtsman från Värblingsö-Marka arresterad och fick utstå 19 dygn på vatten och bröd för misstanke att han varit delaktig i ett mord på en nybyggare vid namn E A Söderberg.

Hur mathållningen var vid regementena och i fält kan man få veta i soldatvisor och genom uppteckningar. En soldat har berättat "Varje dag fick man ärter och fläsk till middag. På kvällarna fick man gröt utan mjölk. Var fjärde dag fick man hämta ut limpa, sill, socker och hårt bröd, annan mat fick man hålla sig själv. Limpan sålde man åt luffare för 10 öre, var den möjlig, borstade man av den med skoborsten".

Efter de svåra åren på 1690-talet då Sverige drabbades av svår missväxt kom den krigiska tiden under Karl XII. Under en stor del av 1700-talet och en bit in på 1800-talet var Sverige invecklat i krig. Pesten härjade, hungersnöd rådde och de militära katastroferna under ryska och danska fälttågen medförde nya utskrivningar av soldater, dels på grund av att så många omkom och dels genom fördubblingen.

De soldater som deltog i Pommerska kriget 1757-1762, som även kallades "potatiskriget", lärde sig äta och uppskatta potatis och troligen hade de sättpotatis med sig hem till torpet.

Svenska soldater hamnade stundom i utländsk fångenskap. En del kom hem, och om dem kan man i rullorna hitta uppgifter om var de varit krigsfångar, men många försvann och hördes aldrig av.

Soldathustruns lott var att arbeta med djuren och sköta allt annat dagligt arbete, inte minst med den ofta talrika barnaskaran, nio barn och mer var inte ovanligt i den lilla stugan. När soldaten dog fick hon vanligen inte bo kvar på torpet, till en början fick hon ofta bara tre veckor på sig för att flytta. Från 1700-talets mitt utlovades änorna dock ett halvårs uppskov med flytten. Det var mycket vanligt att änkan och barnen fick leva på fattigvården. Det hände ibland att den nya soldaten gifte om sig med den förre soldatens änka.

Ibland togs soldaterna ut på arbetskommenderingar, bl a för att gräva Göta kanal och Vaddö kanal eller att utföra arbeten på Karlsborgs fästning samt för att bygga järnvägar. Andra kommenderingar kunde gälla bevakning i fästningar och fängelser eller som sjukvaktare.

När postverket 1821 tog över postrodden till Åland från postrotebönderna, kommenderades båtsmän från de fyra Roslagskompanierna att sköta postrodden. 16 båtsmän i taget tjänstgjorde ett år vid postrodden i Grisslehamn. Kommenderingen var inte populär bland båtsmännen. Det var påfrestande att ligga i Grisslehamn och det kunde hända att båtsmännen tog till flaskan. Dessutom kunde färderna till Åland vara riskabla och det berättades om många vådliga äventyr. Dessbättre har vi ej funnit någon båtsman vare sig från Tvärnö eller Värmlingsö-Marka som blev kommenderad till postrodden.

Soldatens uniform och tjänst gav honom en viss status och genom sin utbildning var han - mer än de flesta andra vuxna - läs och skrivkunnig. Han fick ibland hjälpa till när en skrivkunnig karl behövdes vid t ex bouppteckningar och han anlätades på många håll för att lära barnen läsa och skriva.

Den pension soldaten fick då tjänsten upphörde räckte inte långt. Ofta fick han lämna ifrån sig torpet där han bott och odlat i åtskilliga år. I vissa fall, om torpet var gammalt och bönderna skulle sätta upp ett nytt, kunde han få bo kvar tills han dog. Om han orkade kunde han arbeta som dagsverkare hos rotebönderna eller som biträde åt fjärdingsmannen eller länsmannen och som ordningsman.

Av de soldatkontrakt vi funnit från Tvärnö och Värmlingsö-Marka har rotebönderna - i varje fall på 1800-talets senare hälft - visat sig mycket humana mot sina båtsmän vad gällde bostad. Såväl den pensionerade båtsmannen som hans eventuellt efterlevande hustru har i kontrakt tillförsäkrats bostad till sin död.

När den blivande soldaten kom till mönstringen bar han vanligen sitt förnamn och faderns förnamn tillagt med -son (patronymikon), t ex Anders Persson (hans far hette Per). Då det fanns många med samma namn i socknen var ett namnbyte befogat för att slippa förväxlingar.

Tilldelningen av soldatnamnet tycks inte ha följt några särskilda regler eller förordningar. Vanligast var det befälet som tilldelade soldaten sitt namn, kanske på förslag av soldaten själv eller genom eget påhitt.

Namnen kunde ibland karakterisera soldaten, t ex Glad, Munter, Rolig, Lång, Vitlock eller uttrycka förhoppningar om krigiska dygder som Modig, Stål, Svärd, Sköld, kanske associera till havet Lax, Sill, Gädda eller till djurriket Geting, Mård, Hjort eller till växtriket Blad, Gräs, Palm, Lind eller Skog.

Namnen blev i princip ärftliga inom roten så att en soldat fick överta företrädarens namn. De flesta soldaterna behöll sina soldatnamn även sedan de avgått ur tjänsten och likaså kunde deras änka behålla soldatnamnet varför det kunde förekomma flera i trakten med samma soldatnamn.

Det fanns möjlighet för soldaten att få byta det namn han fått från början mot ett annat. Han kanske inte ville ha samma namn som företrädaren på roten, om denne t ex varit ohederlig eller illa omtyckt.

På Tvärnö var båtsmansnamnet Öman och med rote-nr 95. Även namnet Skraddare har förekommit och gällde då en soldat uttagen för fördubbling.

Båtsmannen på Värblingsö-Marka hette Öberg och med rote-nr 100.

På vardera Tvärnö och Värblingsö-Marka har ett 20-tal båtsmän avlöst varandra fram till roteringens upphörande 1897.

Den siste båtsmannen Öman på Tvärnö var Carl Fredrik Bergman, född 1841-10-10 och död 1911-08-05. Hans person- och soldatdata framgår av bilaga 1 och hans Soldatkontrakt av bilaga 2.

Den siste båtsmannen Öberg på Värblingsö-Marka var Erik Jansson, född 1850-04-19 och död 1929-10-17. Hans person- och soldatdata framgår av bilaga 3 och hans Soldatkontrakt av bilaga 4.

Nedtecknat 1991 av

Sonja och Anita

Bilagor:

1. Person- och soldatdata för Carl Fredrik Öman.
2. Soldatkontrakt för Carl Fredrik Öman.
3. Person- och soldatdata för Erik Öberg.
4. Soldatkontrakt för Erik Öberg.
5. Karta utvisande båtsmanstorpets placering vid "Västerlunds hage".
6. Karta över båtsmanstorpets placering vid Lunda.

Källor:

- Husförhörslängder, födelse- och dödsböcker m m.
- Generalmönsterrullor, Båtsmansrullor, Båtsmanskontrakt, Roterings- och utskrivningslängder m m.
- Statistiskt sammandrag av svenska indelningsverket (GRILL) och Svenska flottans historia.
- Ur boken Soldat, Ryttare, Båtsman.

Projekt DOKUMENTERING

"Soldatinventering i Uppland"

Se anvisningarna på blankettens baksida

MILITÄR ENHET			
Flottan		Stockholms station	
SOLDATENS kompaninummer	regementsnummer	KOMPANI namn	
95	28	Norra Roslags 1:a kompani	
SOCKEN		ROTE namn	TORP
Harg		Tvärnö	
SOLDATENS NAMN		Bytt soldatnamn (år)	
ÖMAN, Carl Fredrik			
ANTAGEN AR	BYTT NUMMER/ROTE år	AVANCERAT till	AVSKED AR
1865-04-02		1:a klass sjöman, eldare	1897-02-25
ANMÄRKNINGAR ur rullor etc.			
Längd: 5,9 fot, brunt hår, blå ögon		Iakttagit god frejd	
Soldatens civila namn		civila yrke	
BERGMAN, Carl Fredrik		Dräng	
FÖDD	Socken		By
1841-10-10	Gärdsrum i Kalmar län		
DÖD	Socken/Plats		Dödsorsak
1911-08-05	Harg		Lungröta
HUSTRU(-R)			
1 Karolina, Kristina Jansdotter		Född	Socken
		1841-06-20	född i Edebo död i Harg 1906-09-30
2	Född		Socken
3	Född		Socken
BARN			
1 Karl Johan	Född	4 Erik Enok	Född
	1868-12-29		1876-01-29
2 Anna Josefine	Född	5 Amanda Kristina	Född
	1870-10-02		1878-06-23
3 Augusta Matilda	Född	6 Elin Charlotta	Född
	1873-08-03		1880-10-03
7 Lydia Karolina	Född	8 Fredrik Salomon	Född
	1884-05-14		1888-07-02
9 David Herman	Född		
	1892-09-06		
SOLDATENS FÖRÄLDRAR			
Faderns namn		yrke	
Moderns namn			
KXLLA(-OR)		år	UPPGIFTSÄLMNARE
Hfl Harg 1885-1896			Namn
Generalmönsreullor m m		år	Adress
Båtsmansrullor 1880-talet -- omkring 1900			
Båtsmanskontrakt 1850-1885		år	Telefonnummer

(Finns andra uppgifter lämnas de på särskilt blad)

Äf oss undertecknade är följande Contract
upprättadt nämligen:

Som vi undertecknade, Rådsherrarna, Skatte-till Kro-
nan hälla, Rote, Råttman, vid Norra Råstige i det
Riksmagaset, N:o 95. Olman, af som vi nu an-
taget mannen Carl Fredrik Olman, att vara vår
Rote Råttman, af att på länge tjänar för oss
med denna Rote, skall vi utan all motvilja åt so-
man årligen utgöra af utgifva följande, nämligen:

- 1: Två Tunnor och 6 fjordingar Spannmål; eller 12 Kubik-
fots 3 Kanner 25 Kubikfots; femton hufvuden Råg och
hufvuden Rens.
- 2: Tvenne Tjor Råghalm, Lågbanden.
- 3: Tvenne Löss till 24 Lb i Lössen.
- 4: Ett par hvar fjordelshemman sätta i hvarann för
1 fjording Potatis.
- 5: Samt uti 1 Kanner årtet det ena året och 1 Kan-
na Linfrö det andra året, skiftvis i fjordelshemman.
- 6: Varning med Skift och Karl som förordnad Mo-
stället Skötsel, efter anmälare.
- 7: Skift med sin Spannmål med Skift af Karl
till och ifrån Quarnen.
- 8: Lön 4 Rör.
- 9: Drickspennningar erhåles då han uppbas till
tjänst 4 Rör.
- 10: Skift vid monstring, till och ifrån monstring-
platsen, samt Rakt af 2 Rör, att Riksmagat.
- 11: Röringshus, efter författningarna 1 st. Stuga-

kyr-1

- Byggnad, med kammarer och förstuga.
- 12: 1st 1st Stå- och 1st Ståderhus, 1st Ståderhus, som af
13: af Rättshärrarne underhållas i Laggildet. Stånd.
- 13: Skaffa han af Rotten ersätta Musseum om han af
Kronans får afsked, eller eljest blir oförmågen
att sammanföra tjena.
- 14: Skaffa han hans hustru om han före henne skil-
le genom döden fränfaller, af Rättshärrarne ersätta
hänligt Musseum som af oss uppföras.
- 15: Skillets för sina Kreatur samfärdt med Rotten.
- 16: Medbrand 1 Lass Stor Långvid på fjerdadels Mått
let, som af oss ät honom det föras.
- 17: Skänksel, som föras vid Skänkets skänkning.
- 18: Skänkets efter behaf. för sina Kreatur, men för
ej skänka Träsk eller afhänga av stöpe.
- 19: Skänka för hans begär sig af Rättshärrarne, för
sina Rättshärrarne.
- 20: Rätt till Jät, ersättas af oss allsmåttliga i Rotten.
- 21: Master Swärns Erik Mattsson samt Pettersson
Erik, har hvardera tilldragit ett stycke Sten,
så kallad Långärdet; Åfven som Skörels skörelsen
och Skörels Skörels Stårhus tilldragit ett stycke
Sten, så kallad Badstuguhagen.

Förstående Contrakt, som vi under tecken
uppsatt, af erkänt riktighet här af, samt af
samma med våra egenhändiga namn af honom
här underskrifvade stadfäst.

Måns Socken

Anter. af Master Swärns Rätt d. 18 Nov. 1661

Anders F. Andersson, Anders X Jansson.

Brick A. Mattsson, H. C. Pettis Jens Enke
Hörngäst Anders Jansson Anders Söderström

Med förestående Contrakt förklarar
mig till alla delar nöjd, Datum som ovan.

Carl Fredrik Ohman

Projekt DOKUMENTERING

"Soldatinventering i Uppland"

Se anvisningarna på blankettens baksida

MILITAR ENHET			
Flottan		Stockholms station	
SOLDATENS kompaninummer 100		regementsnummer 28	
KOMPANI namn Norra Roslags 1:a kompani			
SOCKEN Harg		ROTE namn Värblingsö-Marka	
TORP			
SOLDATENS NAMN Öberg Erik		Bytt soldatnamn (år)	
ANTAGEN AR 1871-09-16		BYTT NUMMER/ROTE år	
AVANCERAT till Kompani-Korpral 1880-10-10		AVSKED AR 1901-10-0	
ANMÄRKNINGAR ur rullor etc. Längd 5,7 fot, brunt hår, grå ögon. Svärdsmedalj 1897. Gods vitsord.		vid gen. m. sjukdom	
Soldatens civila namn Jansson Erik		civila yrke Dräng	
FÖDD 1850-04-19		Socken Harg Braxenbol	
DÖD 1929-10-17		Dödsorsak	
Hustru(-r)			
1 Brita Stina Andersdotter		Född 1842-02-16 Socken Hökhuvud. Gift 1877-09-16. Död 1904.	
2		Född Socken	
3		Född Socken	
BARN			
1 Erik Emil		Född 1879-12-12	
2 Erika		Född 1882-09-09	
3 Augusta		Född 1882-09-09	
4 Johan		Född 1885-06-07	
5		Född	
6		Född	
7		Född	
8		Född	
9		Född	
SOLDATENS FÖRÄLDRA			
Faderns namn Jan Jansson		yrke	
Moderns namn Britta Ersdotter			
KNALLA(-OR)			
Generalmönsterrullor		UPPGIFTSKÄNNARE Namn	
Båtsmansrullor		Adress	
Båtsmanskontrakt 1850-1885		Telefonnummer	
Hf1 1871-1929			

Soldatinventering.
 Föreningen Släktforskare i Uppland,
 c/o Sigvard Mellberg, Gefjersg. 11 B, 752 26 Uppsala

(Finns andra uppgifter lämnas de på särskilt blad)

Kontrakt!

Vi undertecknade Rotehållare för Roten
N:o 100 vid Nords Rofflag 1te Råttmans kompani
och med Drängen Erik Jansson från Wärlingsson
i Hanga-Röken. kommitaget. Sjä till för oss följande
göra Rotten, är följande kontrakt upprättat,
nemligen

1te Laga undfar han 10 Rik. Riksmünt.

2de Vid Rofflaget erhåller han 20 Kappstap god

3de Hus af byggnader. a. i stuen byggnad med
Kök af Kammarer af förstua. b. i st. af 1st
derhus i 1st tröskst. d. i 1st Dood. som af oss
underhållas i Laggittet ständ

4te Spannemål 6 fot af 3 kanner Rag 1st fot af
af 3 kanner Korn samt 3 fot af 1st kanna Arter,
ärligen

5te Tvänne Tjag Rågholm samt tvänne Sommer-
lass 1st som af oss det föres, ärligen.

6te Erhåller i Måttbete och Marka god för hans kreatur.

7de Erhåller af Roten två 1st Måttst. Len, 1st

8de Ärlig Len får han 4 Rik. Riksmünt.

9de Ärligen erhåller han af oss 3 Rik. 1st münt,
för Åkerkörning) samt för Gårdsstycke.

10de Ärligen skänker han af Roten erhåller 8 Lass
Långved som af oss föres till hans bostad

Samt

Samt 11te Erhåller han fullkost efter wärte gästges.
Samt att vid hvarje utföring till Kroans fient,
lemnas honom i Dickspejningar 2 Rik. Rmt.

Med detta på andra sidan skänkt Kontrakt
förklarar vi oss alla undertecknade, att delsamme
till alla delar utgifwa och fullgöra - af till
ytterligare säkerhet af förbindelse, skapade
ute tillkallade och på en gång närvarande Måttens
närvaro delsamme med våra egenhändiga namn
af barnärkens underskrifter. Med fast. - som
Medde i Stockholms Län, Tröskerskär
Samt ute Öberg af Borsås bokner belagna
Batemans Rote. den 11te September 1871

Anders Karlsson, Per O. Eriksson
Erik Jan Jonsson wärldigst oss på Wärlingsson
Ed. Eriksson Johan Eriksson Erik Jansson
Per Mattsson Mossboda
Per Eriksson och Pehr Petersson 2

Måttens Råd

Marika Matts Tröskersson Johan L. Jon
E. Brunden Förfångbäck. Röntens by
G. Pehr Pehrson / Hans Olsson
Skapare

Med detta förstående kontrakt förklarar
jag mig till all delar nöjd. Därför som ofwan

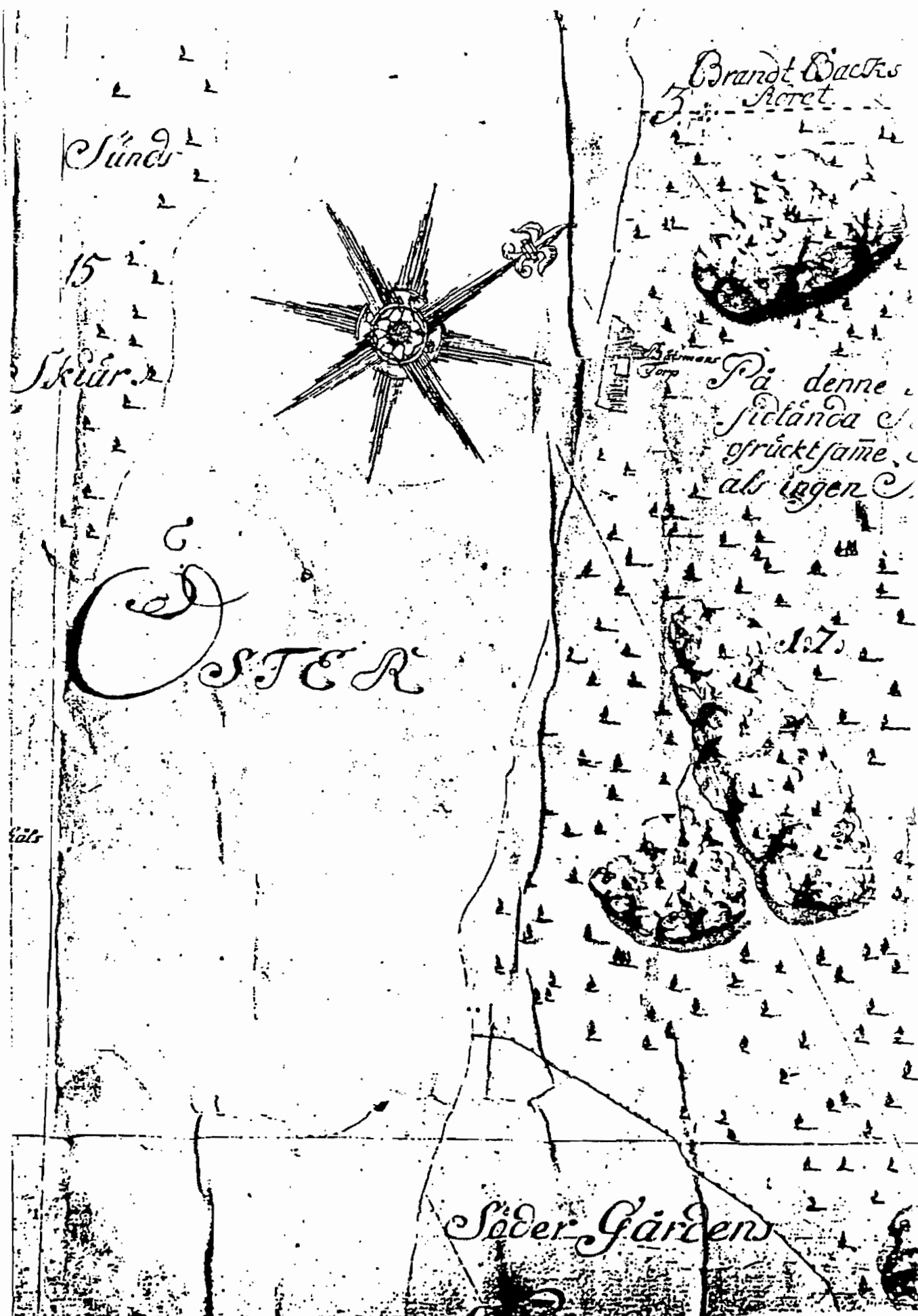
P. E. Jansson

Bevittnas af:

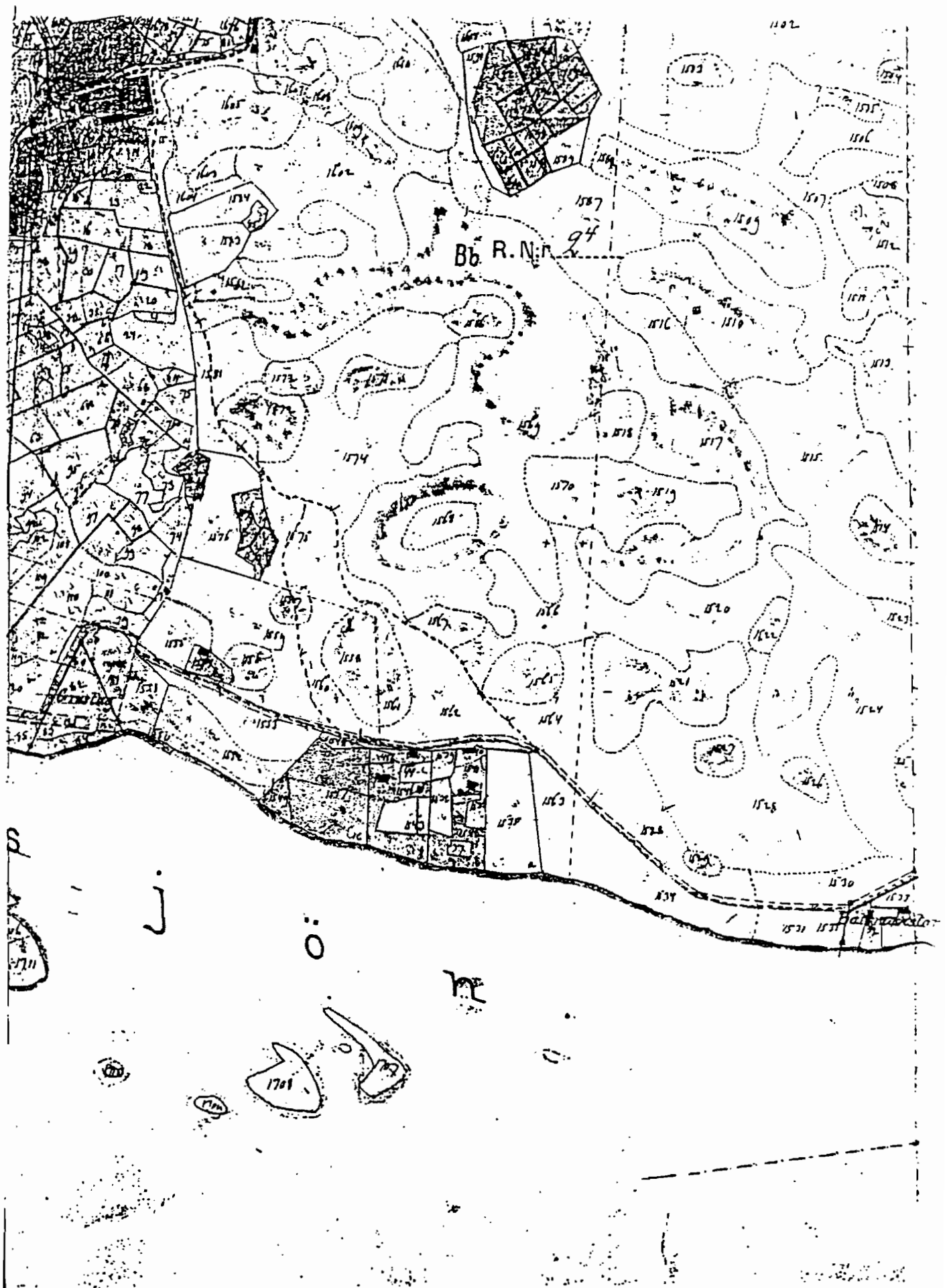
P. Jansson P. Jansson

6/10/100

Utdrag ur Karta från 24 november 1738.

Utdrag ur Laga skifteskarta från 1879.

RYSSHÄRJNINGAR I ROSLAGEN

När Finland 1713 erövrades av ryssarna efter fruktansvärda härjningar, råkade Sverige i ett mycket farofyllt läge.

Uppland hade 1709 drabbats av den kallaste vintern i mannaminne, redan den 9 oktober föregående år hade snön fallit, och den låg kvar långt in i april. Detta medförde att missväxten blev särskilt svår, eftersom snösmältningen blev mycket häftig.

1710-1711 härjade pesten i landskapet, och den skördade många offer. Det var en utarmad och undernörd befolkning som i slutskedet av den 19-åriga nordiska kriget gick emot nya, hårda prövningar.

Tillståndet i landet inte minst Roslagen var sålunda i hög grad oroande och bekymmersamt. Vad man helst önskade var fred, men många tecken tydde på att grannen i öster planerade överfall på ostkusten. Påhålsningar av ryska fartyg längs kusten och tillfångatagandet av roslagsbor, som kände farvattnen, vittnade tydligt om att man hyste planer på överfall.

Militärledningen i Sverige tyckte inte att civilbefolkningen skulle organiseras eller utrustas med vapen, eftersom de saknade lämplig militärutbildning.

Men när ryssarna intagit Finland blev frågan aktuell och order kom då från rådet i Stockholm till landshövdingarna i kustlänet, att planera för kustförsvar.

Men när inget ryskt anfall mot ostkuset skedde vare sig 1714 eller 1715, svalnade intresset för det lokala försvaret. Den uppländska bruksbataljonen upphörde att existera.

Den 3 juli 1719 blev drottning Ulrika Eleonora informerad om den ryska krigsflottan vid Hangöudd. Allt tydde på att anfallsmålet var den svenska ostkusten.

I detta kritiska läge var det då åter dags att inkalla allmogen till kustens försvar. Men det var en mycket odisciplinerad och illa utrustad skara, som gick ut för att möta en stridsvan och överlägsen motståndare.

Som första åtgärd placerades vaktposter på synliga platser längs kusten, klädda i blårockar med geträng och värja, så att fienden skulle tro att där uppehöll sig reguljära trupper.

Den 13 juli gick ryssarna i land på Singö. Organisationen av folkuppdåd i Norrtäljetrakten började först en vecka senare. Då var ryssarna redan på väg norrut och befann sig den 20 juli i höjd med Öregrund.

Vårdkasar var ett varningssystem man tillämpade längs kusteran. De var resta på högt belägna platser, så att de skulle synas vida kring. När en utkik upptäckt en fientlig flottstyrka, antändes

kasen. När nästa utkik upptäckte elden, antändes även dennes kase. På så sätt spred man budskapet om att fienden var på väg. På Singö, vid Harg och på Djurstens udde på Gräsö stod kasar.

Om den svenska flottan blivit utrustad i tid hade den säkert kunna mäta sig med den ryska ute på öppna havet. Nu låg den dels i Stockholm och dels i Karlskrona förfallen på grund av penningbrist och saknade dessutom galärer.

Den flotta som var stationerad i Stockholm under befäl av vice amiral Evert Didrik Taube, sändes ut vid ett flertal tillfällen för att kontrollera den ryska flottans rörelser. Det var under ett sådant spaningsuppdrag som den svenska fregattan prejadades och led stora nederlag, och Taube beslöt att i fortsättningen inte riskera några flera fartygsförluster. I stället blockerade han inloppen till Stockholm och huvudstaden kunde räddas.

Den 14 juli när den ryska flottan börjat sina härjningar längs ostkusten, begärdes förstärkning från Karlskrona. Men utrustningen i Karlskrona gick långsamt och det dröjde ända tills i slutet av augusti som eskadern styrde mot norr. Då hade ryssarna fått härja fritt och slå till var han önskade längs Roslagskusten, och hade nu redan lämnat den svenska kusten.

Innan ryssarna lämnade Hargs socken den 14 juli hade de hunnit att bränna Söderhargs by och hela Marka by med undantag för två väderkvarnar och båtsmanstorp. Vidare ödelades tre gårdar i Väster Tvärnö och en del av byn Svinnö och Braxenbol.

Bruksborna höll sig under tiden gömda i skogen och på holmarna i sjön Grisslan. Kyrkoherde Anders Hessling höll undan den tid han vistades på flykt predikningar ute på holmarna, eftersom ingen vågade lämna sina gömställen.

I gryningen den 15 juli kom några trötta flyktingar till Östhammar. De berättade om svåra strapasser, om förtvivlan och rädsla, när den stora galärflottan hade uppenbarat sig. Östhammarsborna började nu på allvar frukta att detta hemska öde även skulle drabba dem. Ingen vågade stanna kvar i staden, utan alla packade sina tillhörigheter på kärror och drog sedan till skogs.

Den 17 juli ankrade ryska galärer utanför Bodaudden. Staden utsattes för regelrätt plundring. Det var en fruktansvärd skadegörelse som ryssarna orsakade. Förutom rådhuset brändes 78 gårdar ner och 83 familjer blev hemlösa, men kyrkan förblev oskadd. Skadegörelsen kanske hade kunnat förhindrats om man i tid hade organiserat ett lokalförsvär.

Dagen efter härjningarna i Östhammar dök den ryska flottan upp i sundet mellan Gräsö och Öregrund. För befolkningens del kom det fruktade besöket inte som någon överraskning. Sedan ryssarna även hade ödelagt Öregrund seglade de vidare mot Gräsö. Därefter drog de norrut mot Forsmark och Gävle.

På återresan från Gävle landsteg de på nytt i Öregrund och brände de delar av staden som skonats vid förra besöket. Man hade även planerat att på nytt angripa Östhammar, men det blåste hård

nordlig vind, så det var omöjligt att ta sig in. I stället färdades man söderut mot Harg, dit man kom den 7 augusti 1719. Några av de gårdar som klarades sig vid förra besöket brändes nu ner. Det blev ödet för Öster Tvärnö och Johan Jonssons gård på Värblingsö.

I slutet av augusti lämnade den svenska huvudflottan tillsammans med den engelska, Ölands norra udde, för att segla upp mot Roslagen och komma till undsättning. Ryktet nådde emellertid ryssarna vid Kapellskär och detta påskyndade säkert deras färd österut.

Den 30 augusti 1720 undertecknades så äntligen fredsförhandlingarna i Nystad.

De efterlängtnade glädjebudet att ryssarna lämnat Roslagen nådde många flyktingar ute i skogarna. Man begav sig hemåt och möttes av en beklämmande syn. Men man var helt enkelt tvungen att snabbt bygga enkla stugor för att klara de annalkande höststormarna och regnen.

Öregrund erhöll 2000 stockar från Gräsö allmänning, som hjälp till återuppbyggnaden. 1723 började man med reparationen av kyrkan som förstördes vid branden 1719.

Det tog lång tid innan det nästan ödelagda Harg reste sig igen ur förödelsen, men så var också skadorna på brukanläggningarna omfattande.

Under fredsåren som följde blev efterfrågan på järn stor, och då gällde det att snabbt få igång tillverkningen vid hammarsmedjor och masugn i Harg.

I Östhammar utgjorde fisket huvudnäringen för stadens befolkning, men de hantverkare som tidigare flytt staden återvände så småningom till sin hemstad.

Anne Pettersson

Denna kopia har jag fått av en granne. Tyckte att det kunde passa att ta med den i årsskriften.
Anne

— 570 —

7062.

1364 september 8.

Stockholm.

Konung Albrekt befaller Tore av «Sälagarna», Magnus av Väringsö och Östen av Raggarö att utbetala 50 mark penningar till Lars Sunesson av Jälla. Vålboren man Bo Jonsson, fogde i Stockholm, har nämligen inför konungen tillkännagivit, att han av Lars Sunesson uppburit 50 mark penningar, vilken summa adressaterna gemensamt lovat betala på konungens vägnar till Lars med anledning av att Anund djäkns i Tvärnö landbönders gods indragits, då Anund betraktades som konungens och rikets fiende, ehuru de sedan uraktlåtit att uppfylla sitt löfte. Konungen befaller därför adressaterna att vid vite av 40 mark konungsböter och inom sex veckor efter erhållen kännedom om detta brev betala summan till Lars eller framställa skäligen orsaker till att de borde vara fria från betalningsskyldighet inför konungen eller hans ovannämnda fogde. Om de icke åtlyda konungens bud, ger konungen härads hövdingen befallning att vid 40 marks konungsböter personligen och åtföljd av tolv av honom nämnda män, vilka för uteblivande skola böta 3 mark var, inställa sig i varje enskild adressats bostad för att där efter värdering utmäta de 50 mark penningar, som tillkomma Lars, av deras lösöre, varvid konungens rätt ej bör förgätas.

Avskrift »Ex Orig. hos Assoc. Watränge i Peringskiölds Diplomata Regum E 13.

Tryckt: S. Engström, Bo Jonsson I (1935), s. 307—308.

Nos Albertus Dei gratia Sweorum Gothorumque rex; vos Thorirum de Sælagarne Magnum de Wirlinge et Østanum de Ragarnum, in Domino salutamus. Cum nobilis vir Boetius Jonson, advocatus noster Stockholmensis, coram nobis publice recognovit se de viro discreto Laurentio Sonason de Eldo qvinquaginta marchas denariorum integraliter leuasse, quas quidem qvinquaginta marchas denariorum eidem Laurentio^a pro quadam confiscatione bonorum colonorum Anundi Diekn in Twärnø dum idem Anundus noster et regni adversarius habebatur ex parte nostri, manu coadunata solvere promissistis, et promissionem vestram^b quantum ad hoc minime curastis adimplere. Eapropter vobis et vestrum cuilibet sub pena amissionis quadraginta marcharum fisco nostro regio applicandarum et sub obtentu gratie nostre firmiter precipiendo^c mandamus, quatenus infra sex septimanas a notificatione prenentium^d eidem Laurentio dictas qvinquaginta marchas denariorum solvere et exponere curetis cum effectum, vel rationabiles causas coram nobis vel advocato nostro supradicto pretendatis, cur nullatenus tenemini ad premissa; quod si mandato nostro in hac parte non parueritis, extunc proloquutor penes vos sub pena qvadraginta marcharum quas etiam fisco nostro volumus applicari firmiter damus in mandatis qvatenus assumtis secum duodecim viris^e sub pena trium marcharum cuiuslibet eorum quos ad hoc duxerit nominandos ad domicilia cuiuslibet vestrum personaliter accedat dictas qvinquaginta marchas denariorum eidem Laurentio assignandas de bonis vestris mobilibus per estimationem congruam recepturus, jure nostro non neglecto. Scriptum Stocholmis sub secreto nostro anno Domini M^oCCCLX quarto die natiuitatis beate Marie virginis gloriose.

Sigillet saknades.

^a Ändrat från Laurentius ms. ^b Ändrat från vestrum ms. ^c Ändrat från percipiendo ms. ^d Sic. ^e Ändrat från virum ms. — Flera smärre ändringar finnas i ms.

7063.

1364 september 12.

Västerås.

Jöns Andersson säljer till Olof djäkn 14 örtugland i Kilsta i Kungärs socken av Västerås klift för 20 lödiga mark (silver) i svensk vikt och invisar honom, om hinder skulle uppstå beträffande detta gods, i lika mycket jord i Vedby (i Furby forna socken).